

Skole- og uddannelseshistorie. En status

Forsøg på et overblik

Af Vagn Skovgaard-Petersen

Årbogen rundede i fjor det kvarte århundrede. Den slags opfordrer til en status. Et samlet register over indholdet i de 25 årgange er under udarbejdelse. De følgende sider har en selektiv opgave og bliver uundgåeligt præget af en personlig vurdering. De går længere ud og peger glimtvis også på nye områder omkring skoler og uddannelser.

For nu ikke at gøre oversigten upassende lang henvises straks til min artikel »Ti år«, der står trykt i årbogen 1976. Der er ingen grund til at gentage oplysninger og synspunkter i vurderingen af det første tiårs arbejde. Den kan godt læses igen. Interessen i det følgende samler sig om det sidste decennium godt og vel – med udsigt til det kommende.

Historisk præsens

Årbogen er et nyttigt udgangspunkt. Fra 1967 hed den Årbog for dansk Skolehistorie, udgivet af Selskabet for dansk Skolehistorie. Men i 1984 ændredes navnet til Uddannelseshistorie, – fortsat med Selskabet som udgiver. Navneskiftet var et signal. Vi var i vore uddannelser på vej væk fra den skarpe opdeling i båse. »Der foregår en vekselvirkning mellem skolens historie og forandringerne i de øvrige uddannelser«, skrev vi i rubrikken »Redaktionelt« i 1984. Synsfeltet skulle omfatte skole, opdragelse, undervisning og oplysning, men altså med åbning til hele uddannelses-systemet. Reelt var det ikke så nyt, for årbogen havde aldrig betragtet skolen som en isoleret institution. Men tiden var inde til at fortælle det vidt og bredt, også til andre uddannelsesinstitutioner.

Allerhelst ville vi have kaldt årbogen: Dannelseshistorie – med en undertitel om skole og uddannelse. Deri ville ligge en forståelse af opgaven, som var på linie med Roar Skovmands studier og folkeoplysende arbejde og med en nordisk tradition, udtrykt for eksempel af den kendte norske pædagog Otto Anderssen i bogtitlen *Billeder af dannelsesarbeidets historie* (1908-12). Men i Danmark var dannelsesbegrebet altfor længe forbundet med fordomme om spidsborgerlig kultur. En skønne dag skifter årbogen måske navn påny.

Et dannelsesbegreb har vist sig uundværligt for opfattelsen af historiske forløb og en aktuel omverden. Men dets indhold har været vanskeligt at udpege. Det gamle kundskabspensum slog ikke til, en skoling i metoder blev abstrakt og derfor utilstrækkelig.

Opgøret med pensumskolen slog for alvor igennem omkring 1960 som led i en demokratisering af uddannelserne. Metode blev et nøgleord med kundskaberne som et lidt diffust eksempelstof, der søgte formale begrundelser. Som reaktion opstod et behov for afklaring af værdier og kriterier – ikke nødvendigvis eviggyldige, men dog brugbare værdier. Eksisterede der en latent konflikt mellem dannelse og demokrati, blev der spurgt. K. E. Løgstrups forelæsning på Danmarks Lærerhøjskole i 1981 om demokratiets utilstrækkelighed som folkeskolens formål var et led i den diskussion. Den blev trykt i *Skolens Formål – debat om skolens opgave*, redigeret af Peter Lauridsen og Ole Varming, 1985.

I 80'erne blev der lanceret kvalitet i uddannelserne. Det måtte kunne afklares, hvad det var vigtigt at lære. Ikke kun for erhvervslivets skyld, også for fællesskabets, folkestyrets, og for mulighederne for ny erkendelse. En strømpil blev vistnok de forslag til læseplaner med tilhørende undervisningsvejledninger, som i 1984 blev udarbejdet for fagene dansk og historie i folkeskolen. Historieundervisningen skulle rumme både historisk-samfundsfaglige metoder og en faglig viden, som eleverne havde krav på. Derfor indførtes begrebet »centrale kundskabsområder« i selve læseplansforslaget; kundskaberne er selvsagt ikke statiske, de må revideres i takt med ny indsigt. Begrebet udtrykker, at der er en faglig fællesviden, som eleverne har brug

U91 – udstilling om uddannelse – i Herning i september 1991. Det kommende Dansk Skolemuseum havde også en stand, og den var velbesøgt. Foto: Hess-Nielsen, Amtscentralen i Viborg.

for og ret til for selv at kunne danne ordnede og troværdige forestillinger om den kulturelle sammenhæng, de er en del af og handler i. Heri indgår evnen til at kunne skelne mellem tomme og lødige udsagn.

Synspunktet er i slægt med den enkle definition på almindelig undervisning, som i 1886 blev fremsat af pædagogen og filosofen K. Kroman: »at give barnet anledning til at danne en mangfoldighed af forestillinger og forestillingsforbindelser og at udvikle dets evne til at ordne og beherske dette indhold«. En sådan undervisning foregår ikke i et tomrum. Den forudsætter en kulturel sammenhæng, og den bidrager til den. Undervisning har historisk betydning, fordi den er et bidrag til ordning af tilværelsen.

Tilbage til årbogen. Den anskuer skole og uddannelse i historisk perspektiv. Hver årgang er et stykke historisk præsens. Den linie vil redaktionen forsøge at fortsætte. Nostalgi ligger den fjernt.

Bibliografi og registratur

Der foreligger en omfattende skole- og uddannelseshistorisk produktion fra 1980'erne. Den er registreret i årbogens bibliografier, udarbejdet af Johan Qvistgaard. De vil indgå i den planlagte kumulerede *25 års bibliografi over skolehistorisk litteratur*. To andre vigtige bibliografier er udkommet i perioden: *Vejen til universitetet. Litteraturen om den universitetsforberedende undervisning fra reformationen til nutiden*. Udarbejdet af Jette Kjærulff Tuxen og Ole Tuxen, udg. af Selskabet for dansk Skolehistorie i 1978. Samt Erik Nørr: *Latinskolens programmer 1840-1903*, 1980, med efterfølgeren: *Gymnasieskolens programmer 1903-1958*, 1-2, 1985, udg. af Danmarks Pædagogiske Bibliotek.

Det grundlæggende skriftlige materiale befinder sig i arkiverne. I forlængelse af initiativet fra 70'ernes begyndelse (Landsarkivet for Sjælland m.v., samt Eilif Franks registratur af friskolearkiverne, Landsarkivet for Fyn) udsendte Rigsarkivet i 1978 den af Ebba Waaben udarbejdede registratur over *Skolehistoriske arkivalier i Rigsarkivet*. Heri findes omtalt arkivfonde, der indeholder skolerelevante materiale – naturligvis med den tilføjelse, at skolearkivalier også kan forekomme i andre end de her nævnte grupper/fonde. En sådan tværregistrering gør ikke krav på fuldstændighed, men den er en uvurderlig hjælp til at komme videre. Skolehistorisk Selskab har derefter taget initiativ til en lignende registratur over samlingerne i Landsarkivet for Nørrejylland i Viborg. Arbejdet er i skrivende stund afsluttet, udført med stor indsigt af tidl. overbibliotekar Aage Bonde, bistået af arkivar, dr. phil. Ole Degn. Udgivelsen af manuskriptet nåedes desværre ikke før Aage Bondes død i april 1991. Registraturen kan benyttes på læsesalen.

Gennem 1980'erne har Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm foretaget en stor indsamling af arkivalier fra latinskoler, gymnasier og studenterkurser. En registrering af det indkomne er foretaget af Erik Nørr, der står for den udgivne registratur i to bind: *Gymnasieskoler – administration og arkiv* (1989). Indledningen (s. 13-76) rummer en nyttig indføring i skolernes forhold gennem tiden, registreringsprincipper m.v.

I de kommende år vil det være en vigtig opgave at få videreført den skolehistoriske arkivregistrering i det fynske og det sønderjyske landsarkiv. Det er ønskeligt, at en bevilling skaffes til en registrering af skolearkivalier i de lokalhistoriske arkiver.

Museum, genstande, billeder m.v.

Danmark har en i flere henseender enestående skolehistorisk samling. Initiativet til den blev taget for godt 100 år siden af Emil Sauter, Danmarks Lærerforenings første formand. Oprindelig hed den Dansk Skolemuseum, fra 1934 Statens pædagogiske Studiesamling og fra 1973 Danmarks pædagogiske Bibliotek. Efterhånden var den museale samling kun en lille del i sammenligning med den pædagogiske bogmasse, men den blev dog både bevaret og suppleret, omend ikke gennem nogen systematisk indsamling. Den befinder sig i dag i kældrene under Danmarks Pædagogiske Bibliotek på Lersø Parkallé nr. 101. Den var genstand for interesse og omsorg hos DpBs tidligere ledere, Poul Müller og Robert Hellner – ellers var den forlængst gået til grunde, som tilfældet blev i mange andre europæiske lande.

Om alt dette og om samlingens bevaringsværdi kan man læse i den udvalgsbetænkning, som blev offentliggjort den 1. april 1987: *Indstilling vedrørende den skolehistoriske samling på Danmarks Pædagogiske Bibliotek*. Udvalget indstillede, at samlingen sikres og videreføres som et dansk skolemuseum, der skal dokumentere den pædagogiske udvikling her i landet. Det påpeges, at samlingen risikerer at blive husvild, når planerne om en fysisk sammenlægning af Danmarks Pædagogiske Bibliotek og Danmarks Lærerhøjskoles Bibliotek bliver virkeliggjort. Den figurerer nemlig ikke i planerne. Resultatet kan blive en kulturelt uforsvarlig opløsning af samlingen – i så fald til skam for dem, der undlod at sikre den.

En selvbestaltet gruppe har, på initiativ af Selskabet for Dansk Skolehistorie og med opslutning fra skolehistorisk interesserede museer samt forankring i Lærerhøjskolen, arbejdet intenst på etablering af et dansk skolemuseum, evt. i Gladsaxe kommune, som har tilbudt en skolebygning.

Det hører til de vigtigste opgaver i de kommende år at få skabt dette landsdækkende danske skolemuseum. Store kulturværdier er til stede, f.eks. den i europæisk sammenhæng enestående samling anskuelsestavler (12.000 stk.), naturhistoriske samlinger, landkort, regnemodeller, skolestue-møbler osv. En unik samling af danske skolebøger fra de sidste århundreder vil formentlig også kunne indgå. En større samling udenlandske skolebøger fra dette århundrede er i 1990 blevet reddet fra kassation på DPB, takket være en indgriben fra skolehistorisk hold og fra Lærerhøjskolens rektor. Den er nu deponeret og kan indgå i museet. En tankeløs kassationspolitik kan her gøre ubodelig skade. En del af museet vil belyse læreruddannelsen, og her vil de værdifulde *Jonstrup-Samlinger* komme til deres ret. Der er næppe tvivl om, at museets skiftende udstillinger kan blive folkelige tilbedsstykker.

Det hører med i sammenhængen her, at den nævnte museumsgruppe samtidig har iværksat en undersøgelse af, hvad der faktisk findes bevaret af materiale ude i landet, der kan belyse skolens udvikling. En registrering er i 1990 gennemført i to kom-

muner på Djursland af museumsmedarbejder *Mariann Ploug*, og forhåbentlig bliver der midler til en lignende registrering i Ribe amt.

Det skal ligeledes nævnes, at der i 80'erne er fremkommet to dokumentarfilm, der belyser skole og børn i to perioder. Det drejer sig om filmen *Den danske Landsbyskole*, som Skolehistorisk Selskab og Statens Filmcentral udsendte i 1986. Den er en redigering af filmen af samme navn fra 1950, dengang udsendt af Odense og Assens amter. Her fastholdes dejlige og dækkende billeder af børne- og skoleliv fra 1930'erne og 1980'erne, især fra fynske landsbyskoler.

Den anden film hedder *Det handler om skolen – en billedmosaik gennem 40 år*, produceret for Statens Filmcentral og Undervisningsministeriet af Film og Lyd i 1985. Den indfanger vilkårenes hastige forandringer i den sidste generation.

Andre hjælpemidler

Der findes næppe nogen dansk skole- og uddannelseshistoriker, som ikke med glæde og udbytte har arbejdet med de klassiske værker, der i sin tid blev produceret af embedsmænd og forskere med oplysningsformat. Her tænkes bl.a. på ministerielle topfolk som Henrik Lehmann: *Håndbog i Lovgivning om den danske Folkeskole* (1909 og senere), både systematisk og historisk, sidste gang udgivet i 1950 af departementschef A. Barfod. Og på departementschef A. P. Weis, der sammen med H. Hage udgav *De gældende Retsregler for det højere Skolevæsen i Danmark. En systematisk og kronologisk Haandbog*, 1-2, (1891), efter reformen i 1903 videreført af K. Glahn: *Retsregler vedrørende det højere skolevæsen*, 1-7, 1907-41. Her tænkes også på Kultus-/Undervisningsministeriets imponerende række af årbøger: *Meddelelser vedrørende det højere skolevæsen* (fra 1849) og *vedrørende folkeskolen* (fra 1933), begge dele ophørt med året 1959. Sådanne værker stod på alle skoler og var en daglig vejledning i regler og deres begrundelser – solide hjælpemidler, der henviser til administrative afgørelser.

Det nytter ikke at skjule det: på dette område er det gået stærkt tilbage med vort undervisningsministerium. Det skal nævnes, at Henrik Helsted har udgivet folkeskoleloven af 1975 med historiske kommentarer (1975). Alligevel er det rigtigt, at det tidligere så historisk bevidste ministerium på dette felt har opgivet at leve op til sin fortid – efter nogle historisk og pædagogisk indsigtsfulde embedsmænds pensionering.

Så kan man naturligvis henvise til, at private forlag, Dafolo og Kroghs Skolebogsforlag har udsendt skolelovsteksterne. For den, der vil vide noget om udviklingen, er dette et problematisk hjælpemiddel. Enhver fornyelse i den Kroghske fremkommer på løsblade med opfordring til kassation af de foregående – Skolehistorisk Institut hører formentlig til de meget få abonnenter, der undlader en kassation. Så er der i et udviklingsperspektiv mere at hente i udgivelser fra Skolelederforeningen og Skole og Samfund.

Det er på denne baggrund glædeligt, at overlærer Lejf Degnbol – i tilknytning til Institut for dansk Skolehistorie – har udarbejdet en *Samling af danske folkeskolelove 1539-1989* (kopieret fra div. lovsamlinger). Den er mangfoldiggjort i et lille oplag. Såfremt der viser sig en større interesse, vil Selskabet for dansk Skolehistorie eller Kroghs Skolebogsforlag producere et oplag til salg.

Historisk-topografiske hjælpemidler

foreligger der heldigvis i flere kommuner (f.eks. i Søllerød) og amter (f.eks. Viborg). Amtslige lokalbibliografier udgives i disse år. En skolehistorisk klassiker, *Anders Petersen: Sjællands Stifts Degnehistorie*, udkom i 1899. Den har i mange år været næsten ufremskaffelig, men er i 1991 blevet fotooptrykt af Præstø Amts historiske Samfund, på initiativ af tidl. amtsskolekonsulent J. Ingemann Pedersen. I samme forbindelse skal her mindes om de grundige studier, der midt i vort århundrede blev fremlagt af Johs. C. Jessen i flere sjællandske herreders skolehistorie.

Der er forbillede for en gennemfotografering af et sogns skoler, jfr. Christian Glenstrups artikel *Danmarks kirker og skoler* (om Trøst-Hansens initiativ) i årbogen 1990. På baggrund af de mange ændringer, der i disse år sker ved skolenedlæggelser og -ombygninger, er der brug for, at lokalområder, kommuner eller amter, tager initiativ til med mellemrum at få fastholdt skolebygninger og miljøer fotografisk. Eventuelt i et samarbejde med det lokale arkiv eller egnsmuseum – og med meddelelse til Institut for dansk skolehistorie.

Bibliografisk har vi de to standardværker, *Lærerne og Samfundet* (1914) og *Dansk Skolestat* (1933-34). Dertil for cand. mag.ernes vedkommende *Magisterstaten*. Men Dansk Magisterforening har – i modsætning til sine juridiske, teologiske og medicinske parallellforeninger – helt mistet modet og overblikket i de sidste årtier (sidste udgave af *Magisterstaten* udkom i 1967). Man kan kun håbe på, at foreningen mander sig op i forbindelse med sit 75 års jubilæum i 1993.

En biografisk kortlægning af folkeskolens lærere er derimod en næsten uoverkommelig opgave. Ca. 60.000 lærere! Her vil atter det lokale initiativ være det mest nærliggende: en *lokal lærerstat* ville være et bidrag til et lokalt fællesskab og til lokalsamfundets historie. Hvis en storkommune eller et amt lagde for, ville initiativet utvivlsomt smitte til andre egne.

Studier i 80'erne

Der er fremkommet talrige skole- og lærdomshistoriske undersøgelser i løbet af det sidste årti. Kun enkelte bliver omtalt i det følgende. Generelt må derfor henvises til anmeldelserne i Uddannelseshistorie.

Indledningsvis skal nævnes det fortjenstfulde initiativ, som Unge Pædagoger tog med genudgivelsen af Joakim Larsens *Bidrag til den danske Skoles Historie* (1986): tre bind plus et fjerde, der behandler sider af folkeskolens forandring i dette århundrede ved Ellen Nørgaard, Chresten Kruchow m.fl.

Spørgsmålet om befolkningens læse- og skrivegygtighed til forskellige tider har haft en høj prioritet i international sammenhæng. Ikke så underligt, for der sker noget afgørende i en kultur, når den bliver skriftlig. Så kan den lagre og viderebringe viden og erfaringer gennem skriftlige symboler – med følger for det retlige, politiske og økonomiske system, og ikke mindre for de almene forestillinger om verdensbillede og kulturelle sammenhænge.

En forskergruppe har studeret forandringerne i de nordiske befolkningers læse- og skrivegygtighed i tiden efter Reformationen – under inspiration af den svenske forsker Egil Johansson. De vigtigste resultater af de fællesnordiske studier er fremlagt i rap-

portform. Den første fremkom i forbindelse med det nordiske historikermøde i Jyväskylä i 1981; for de danske forhold redegjorde her Ingrid Markussen og Vagn Skovgaard-Petersen under overskriften *Læseindlæring og læsebehov i Danmark ca. 1550-1850*. Fire år senere forelå en kortfattet rapport *Da menigmand i Norden lærte at skrive*, udg. af Institut for dansk skolehistorie i 1985 (genudg. 1992). En foreløbig sammenfatning er i 1990 udgivet på engelsk i *Scandinavian Journal of History*, hvor gruppens studier er ført i pennen af Loftur Guttormsson (Island) og Ingrid Markussen med en indledning om den internationale literacy-forskning af Vagn-Skovgaard-Petersen. Denne sammenfatning har overskriften *Literacy in the Nordic Countries 1550-1900: a Comparative Study*. Megen ny viden er fremdraget om forholdene både i by og på land, om kirkens og skolens rolle, om religiøst og verdsligt behov som drivkræfter. Men der tilbagestår opgaver, hvis løsning kan give mere detaljerede oplysninger om læse- og skriveevnen i forskellige socialgrupper i 17-1800-tallets Danmark. Et nyt og spændende bidrag, af arkivar Anna Thestrup, er trykt i nærværende årbog.

En af årtiets vigtigste bøger om forandringer i skolens struktur er Peter Ussing Olsens *Skolestyrets udvikling. Pyramiden og blomsten* (1982). Historisk og samfundsfagligt kompetent gøres der heri rede for de forskellige interesser, der har formet vor skole fra enevælde til dagens demokrati. Her er ny viden bl.a. om bevidst kommunalpolitik og om skoleleder- og lærerinteresser, og her er den blanding af engagement og indsigt, der gør studiet frugtbar.

Der foreligger grundige undersøgelser af folkeskolens rolle i den enevældige periode. Ingrid Markussens *Visdommens lænker* (1988) undersøger den politiske hensigt med reformerne af skolen i landdistrikterne, specielt i Nordsjælland, i slutningen af 1700-tallet. Den afdækker intentionerne i den Reventlowske kreds, men mere end det – også praksis, såvidt den har sat sig skriftlige spor i eksempler på børns skolegang, forsømmelser og indlæring. Den største landvinding i bogen er forsøget på at forbinde den abstrakte idéverden, den pietistiske og den kameralistiske, med de konkrete vidnesbyrd om undervisningen, bl.a. i tidens lærebøger og skriveforskrifter. Ingrid Markussen har udbygget disse studier i disputatsen *Til Skaberens Ære, Statens Tjeneste og vor egen Nytte*, der blev forsvaret i Oslo i juni 1991 (endnu utrykt). Erik Nørr har i disputatsen *Præst og administrator* (1981) behandlet sognepræstens mange funktioner i lokalforvaltningen på landet i perioden 1800-1841, bl.a. i skolen. Her ser vi, hvordan skolevæsenet kom til at virke i praksis under ledelse af præsten som skolekommissionens formand. Også her har vi spændvidden fra det helt konkrete tilfælde til det abstrakte samfundssyn, fulgt ad kommandoveje, hvor der er efterladt et kildemateriale.

Interessen for skolens, også skolebygningernes, påvirkning af børns opfattelse af sig selv, har været genstand for flere studier, udgivet i artikler, bl.a. af Ellen Nørgaard, Ning de Coninck Smith og Nete Balslev Wingender, de to sidstnævnte således i deres perspektivrige licentiatafhandlinger henholdsvis om københavnske børns forhold til skolen og om opdragelse af åndssvage børn, begge afhandlinger med hovedvægt på sidste halvdel af forrige århundrede. Nete Balslev Wingenders er i 1992 udgiver under titlen *Drivhuset for den sygnende Plante* (et H. C. Andersen-citat) på Dansk Psykologisk Forlag.

Skolens socialisering af piger og drenge til et traditionelt kønsmønster har været et af årtiets temaer. Adda Hilden har i flere artikler udvidet vor forståelse af pigeopdragelsen i forrige århundrede; også andre har bidraget hertil, således Carol Gould og Birgitte Possing, sidstnævnte især gennem disputatsen *Viljens Styrke* om Natalie Zahle. Nogle af trådene er samlet i antologien *Pigernes Skole* (1989), red. af Adda Hilden og Anne-Mette Kruse, jf. anm. andetsteds i denne årbog.

Skiftende tiders opfattelse af barndom har således været genstand for forskningsinteresse. Det samme gælder ungdomsbegrebet. Søren Ehlers har undersøgt opdragelsen og opfattelsen af ungdom i de første årtier af vort århundrede – i og uden for skolen i by og på land – og er ved at færdiggøre en afhandling derom. – En lille gruppe er i gang med en undersøgelse af Forsvarets Civilundervisning (1952-1972), der var et pædagogisk pionerarbejde. I gruppen indgår nogle af pionererne, Jørgen Bøgh, Chr. Vogensen og David Petersen.

Skolernes faglige indhold har været genstand for mindre undersøgelser, mest i form af specialearbejder på de højere læreanstalter, primært Danmarks Lærerhøjskole; bl.a. to par. 3-opgaver om prosa og lyrik i danske læsebøger. En egentlig lærebogsforskning, historisk og aktuelt, er herhjemme endnu kun i sin vorden – i modsætning til bl.a. Sverige og Tyskland. Vigtige resultater i udforskningen af skolefagernes historie er K. E. Bugges *Vi har rel'gion* (1979) og Børge Riis Larsens licentiaatafhandling ved Danmarks Lærerhøjskole i 1990 om *Naturvidenskab og dannelse, en studie i fysik- og kemiundervisningens historie i den højere skole indtil midten af 1800-tallet*, udg. 1991. Her hentes ny viden. Solidt arbejde er også udført inden for andre fags historie, f.eks. håndarbejde (Minna Kragelund) og historieundervisning i gymnasiet (Jørgen Møller). En større undersøgelse af *folkeskolens læseplaner* i dette århundrede, med interesse for opfattelsen af tidsbegrebet i skolen, er foretaget af Lejf Degnbol (endnu utrykt).

Det er ikke kun folkeskolen, der har været genstand for studier. I oversigten her nævnes ikke enkelte institutioners historie, men en undtagelse gøres: *Odense Kate-dralskoles Historie* (1984), skrevet af Anne Riising. Aage Fasmer Blomberg, Ellen Pedersen og Hans Henrik Jacobsen. Den giver adskilligt, som belyser latin- og gymnasieskolens udvikling også uden for institutionen. Gymnasieskolens historie efter den gennemgribende reform i 1903 har hidtil kun været flygtigt studeret. Det var derfor velgørende, at GL fejrede sit runde jubilæum i 1990 med udsendelse af en stor og interessant bog, *GL 100. Skole, stand, forening*, skrevet af fire forfattere, Carl-Johan Bryld, Harry Haue, Knud Holch Andersen og Inger Svane. Her er taget hul på en forklaring af mange sammenhænge – med hovedvægt på tiden efter 1958. Et forsøg på at påpege flere sammenhænge i forløbet er givet i anmeldelserne i Uddannelseshistorie 1990. Forskningsområdet er frugtbart.

Friskoler, lilleskoler og private grundskoler er i søgelyset også historisk, bl.a. fordi den liberale danske skolelovgivning her er et særsyn i en europæisk sammenhæng. De åndelige forældre til den oprindelige friskolebevægelse, Grundtvig og Kold, er behandlet især i jubilæumsåret 1983: En Grundtvig-tekst blev udgivet for første gang, under titlen *Statsmæssig oplysning, et udkast om samfund og skole*, kommenteret af K. E. Bugge og Vilhelm Nielsen (1983). Hanne Engberg udgav i

1986 en interessant Kold-biografi, *Historien om Christen Kold*, hvori hun understregede forbindelsen til de gudelige bevægelser. I artikelform har bl.a. Gunhild Nissen, Eilif Frank og undertegnede behandlet sider af friskolebevægelsens udvikling i antologien *Fri skole – en levende tradition* (1986). Et nordisk forskningsprojekt forsøger i disse år en komparativ analyse af udviklingen inden for den private skolesektor sammenlignet med den offentlige i de nordiske lande. – Folkehøjskolerne har – overraskende nok – kun i beskedent omfang været historisk behandlet i det sidste tiår, men en ændring synes nu undervejs. Der er god grund til at pege på to interessante biografier, Poul Dams fine studie om *Arnfred – andelsbondens søn, folkehøjskolens førstemand, samarbejdets forkæmper* (1982), og H.C. Hansens disputats: *Poul la Cour: grundtvigianer, opfinder og folkeoplyser* (1985).

Det skole- og uddannelsesområde, der historisk er dårligst dækket, er utvivlsomt erhvervsuddannelserne: mesterlæren og de erhvervsfaglige grunduddannelser (efg), tekniske skoler og handelsskoler med tilhørende læreruddannelser (SEL). Der er sket meget på dette felt i de sidste årtier – og førhen. Men kun få personer har et begrundet, dvs. historisk, overblik over dette forløb. Det er vigtigt, at Flemming Lind Hansen og Jens Lampe har taget hul på emnerne. Men feltet er stort – det berører 1/3 af hver årgang unge mennesker. Her er brug for en historisk indsats i de kommende år.

Folkeskolens læreruddannelse er taget op historisk, og det er et vigtigt emne. Hvordan har uddannelsen på seminarierne gennem tiden harmoneret med forståelsen af lærerens opgave? I efteråret 1991 udkom *Kun spiren frisk og grøn. Læreruddannelse 1945-1991*, skrevet af Tage Kampmann. En lille arbejdsgruppe har i nogen tid arbejdet med den danske læreruddannelse gennem de 200 år, og beskrivelsen af perioden 1791-1945 følger efter inden alt for længe. Lærernes efter- og videreuddannelse samt forskningen på Danmarks Lærerhøjskole, med hovedvægten på tiden 1959-1978, har fået et interessant bidrag af Harald Torpe i bogen *Aldrig løses mand af lære* (1988). Her fastholdes det centrale spørgsmål om det fagligt-pædagogiske: hvordan udrustes en lærer til at forene de to sider af lærervirksomheden? – Det kan tilføjes, at en historisk analyse af gymnasielærernes pædagogiske uddannelse i udvalgte perioder vil fremkomme i artikelform.

Derved nærmer vi os de pædagogiske teoris historie. Man kan undres over, hvor sjældent vore pædagogiske tidsskrifter forsøger at betragte de aktuelle ideer med distance og forstå dem i en sammenhæng.

I sin disputats *Undervisning og menneskesyn, belyst gennem studier af Platon, Comenius, Rousseau og Dewey* (1989) har Thyge Winther-Jensen anlagt »en antropologisk betragtningsmåde«. Det er dygtigt gjort og tilskynder til fortsættelse. Pædagogiske holdninger afspejles også i en stor undersøgelse af skolernes mottoer, sentenser og logoer over hele landet, på initiativ af Dansk-Instituttet og Skolehistorisk Institut på Lærerhøjskolen. Der tegner sig et interessant geografisk og kronologisk mønster i de foreløbige resultater.

Til slut i denne oversigt skal nævnes et par initiativer i 80'erne, der nok kan række et stykke ud over årtiet. Til undervisningsbrug udgav Harry Haue m.fl. i 1986 *Skolen i Danmark. Fra 1500 til 1980-erne*. Den indeholder både en fremstilling og vigtige kildeuddrag samt et fint og utraditionelt billedstof, egnet til elevarbejde. Den sup-

pleres godt af Peter Ussing Olsen: *Skolen for samfundet* (1986). En anbefaling tør nok også medgives den antologi, som medarbejderne ved Institut for dansk skolehistorie udgav ved folkeskolens 175 års jubilæum i 1989: *Et folk kom i skole*. Den har både punkter og linier. – Til de organisatoriske nyheder hører, at Historisk Selskab for Handicap og Samfund blev stiftet i 1985; i dets sammenhæng har uddannelsesspørgsmålet spillet en betragtelig rolle, ikke mindst i årbogen *Handicaphistorie* (første årgang 1987). – I 1988 stiftedes Dansk Pædagogisk Historisk Forening, som har samlet interessen om førskolealderen. Der blev af den første formand (Kjeld F. Nielsen) gjort en stor indsats for at sikre viden og materiale til belysning af børnehavernes historiske udvikling her i landet – delvis i tilknytning til det historisk bevidste nyoprettede Institut for Småbørnsforskning ved Danmarks Lærerhøjskole (Hans Vejleskov).

En historisk skole

Et gennemgående udvælgelseskriterium i denne oversigt har været, om et produkt har bragt ny viden eller anlagt nye synsvinkler eller har peget på frugtbare forskningsfelter. Det er ikke det eneste kriterium, men det har en høj prioritet i en søgen efter sammenhænge i de historiske forandringer.

Historie beskæftiger sig som bekendt med forløb over tid, med forudsætninger og virkninger. Det gælder vistnok i alle samfundsforhold, at et arbejde gøres bedre, når det har historisk radius. På vort område, undervisningen, oplysningen, opdragelsen og lærdommen er historien særlig nærgående: Ethvert pædagogisk arbejde har i princippet et livslangt perspektiv. I skolen lægges en del af det fundament, som bærer livet ud. Skolen for livet, kaldte de gamle det i højtidelige stunder – og så tænkte de et par generationer frem. Skole og uddannelser er forsøg på at tænke i lange forandringer.

Forventninger til undervisning og folkeoplysning hører med til historien. Gennem to århundreder har skolefolk – og forældre – arbejdet ud fra den stiltiende overbevisning, at næste generation ville få et bedre, rigere og rigtigere liv. Et bedre liv, materielt og moralsk, i et humanere samfund. Denne forventning har båret i hvert fald en del pædagogisk optimisme, såmænd også i de sidste årtier. Den har givet mening til engageret ekstraarbejde hos lærere i den danske skole. Der spørges, om den stadig har bærekraft.

Denne forventning er et historisk fænomen, som har været og er med til at forme vore forestillinger om skole, lærdom og oplysning. Nutiden har brug for viden om dens forudsætninger og begrundelser, sammenhæng og styrke. Det er en viden, som kan hentes – med Otto Anderssens ord – i billeder af dannelsesarbejdets historie: historikerens deskriptive virksomhed har et normativt perspektiv. Det synspunkt er der brug for i de kommende år.